

Fâtımîler tarafından bozguna uğratılmasından dört yıl sonra Bizans İmparatorluğu ile imzalanan on yıllık barış antlaşması, halifenin Kıyâme Kilisesi'ni yıktırması üzerine II. Basileios tarafından geçersiz sayılmış, Suriye ve Mısır'la olan ticarî ilişkiler yasaklanmıştır.

Müslüman ve gayri müslim tarihçiler genelde Hâkim'in şahsiyeti hakkında olumsuz hükümler vermişlerdir. Özellikle tanrılığını ilân etmesi İslâm tarihçilerinin vereceği hükmü baştan olumsuz kılmış, zimmilere karşı aşırı sert davranışları sebebiyle de hıristiyan tarihçileri tarafından aklı melekeleri bozuk ve sadist bir hükümdar olarak nitelendirilmiştir. Şarkiyatçılardan Dozy ve Müller'e göre inandıklarına taassup derecesinde bağlı bir diktatördür. Ivanow ise onu, hem Sünnîler'in hem de İsmâîlîler'in ideallerini gerçekleştirmek için hıristiyanları baskı altına alan ve İsmâîlî doktrinini daha mükemmel hale getirmeye çalışan bir halife olarak tavsif eder. Öte yandan meşhur tabip ve tarihçi Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, Hâkim'in çığlınlığını çocukluğundan beri mustarip olduğu beyin rahatsızlığına bağlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Saïd el-Antâkî, *et-Târîh: Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Scriptores Arabici* (nşr. L. Cheikho v.dğr.), Beyrut 1909, s. 180-234; Hamîdüddin el-Kirmânî, *er-Risâletü'l-va'îza fi nefyi da'va ulûhiyyeti'l-Hâkim Bi'emrillâh* (nşr. M. Kâmil Hüseyin, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XIV/1), Kahire 1952, içinde), s. 1-29; Nâsır-ı Hüseyin, *Sefernâme* (trc. Yahyâ el-Haşşâb), Beyrut 1983, s. 102; İbnü'l-

Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 80; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, VII, 262, 297-301; İbn Hammâd es-Sanhâcî, *Ahbârü mü'lûki Beni 'Ubeyd ve şîretühüm* (nşr. et-Tihâmî Nakara - Abdülhalîm Üveysî), Riyad 1401/1981, s. 94-103; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 116-123, 314-317; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 292-298; Ebü'l-Ferec, *Târîhu muhtaşarı'd-üvel*, Beyrut 1890, s. 178-182; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 173-184; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 319; XII, 9-11; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 56-60; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, Kahire 1383/1963, III, 426-427; Makrizî, *el-Hıtaṭ*, I, 389; II, 3-4, 31, 253, 270, 277, 282-283, 285, 288, 341-342; a.m.f., *İttî'azü'l-hünefâ* (nşr. Muhammed Hilmi), Kahire 1390/1971, II, 3-123; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 176-179, 184-185, 186-190; Himyerî, *er-Ravzû'l-mî'târ*, s. 450; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 601; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühür*, Kahire 1402/1982, I, 197-211; S. de Sacy, *Exposé de la religion des Druzes*, Paris 1838, I, 247-453; M. Abdullâh İnân, *el-Hâkim Bi'emrillâh ve esrârü'd-da'veti'l-Fâtımiyye*, Kahire 1937; W. Ivanow, *The Rise of Fatimids*, Calcutta 1942, s. 123; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, I, 150; M. Cemâleddin Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtımiyyine'l-Hâriciyye*, Kahire 1396/1976, s. 25-31, 76, 139-141, 147-148, 173, 180, 223, 226-227, 242; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımiyye*, Kahire 1981, s. 164-168; O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 123-188; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fi Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 97-123; K. A. C. Creswell, "The Great Salients of the Mosque of al-Hâkim at Cairo", *JRAS*, IV (1923), s. 573-584; Sami N. Makarem, "al-Hâkim bi-Amrillâh's Appointment of his Successors", *al-Abhath*, XXXIII, Beirut 1970, s. 319-325; Jonathan M. Bloom, "The Mosque of al-Hâkim in Cairo", *Muqarnas*, I, London 1983, s. 15-36; E. Graefe, "Hâkim Bi-Emrillâh", *IA*, V/1, s. 103-105; M. Canard, "al-Hâkim Bi-Amr Alâh", *EP* (Ing.), III, 76-82.

▲ MUSTAFA ÖZ

HÂKİMİYET-i MİLLİYE

(Hâkimiyet Millîye)

1920-1935 yılları arasında Ankara'da yayımlanan siyasî gazete.

İstiklâl Harbi'nin amacını, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarını millete duyurmak, halkın bu savaşa desteğini sağlamak ve gelişen olaylardan toplumu haberdar etmek üzere 10 Kânunusânî 1336'da (10 Ocak 1920) yayımlanmaya başlamıştır. Özel bir gazete görünümünde olmasına rağmen Hey'et-i Temsilîyye reisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından tasarlanmış, adı konulmuş ve yönlendirilmiştir. Bu bakımdan Mustafa Kemal'in daha önce (14 Eylül 1919) Sivas'ta çıkarmaya başladığı *İrade-i Millîye* gazetesinin bir devamı kabul edilebilir. İlk sorumlu yazı işleri müdürlüğüne yedek subay Recep Zühdü'nün (Soyak) getirildiği *Hâkimiyet-i Millîye*'ye yazı ve haber sağlama işiyle de Hakkı Behiç (Bayiç) görevlendirilmiştir.

Hâkimiyet-i Millîye başlığının hemen altında yer alan, "Mesleği milletin iradesini hâkim kılmaktır" ibaresi gazetenin yayın politikasını açıklamaktadır. İlk sayının birinci sayfasını kaplayan ve Hey'et-i Tahrîriyye imzasını taşıyan "Hâkimiyet-i Millîye" başlıklı yazı Mustafa Kemal tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazılmıştır. *Hâkimiyet-i Millîye*'nin kimliği ve niçin çıkarıldığının açıklandığı bu yazıda gazetenin Anadolu ve Rumeli ile ilgili olaylar hakkında bilgi vereceği, bu adın tesadüfen seçilmediği, amacının milletin hâkimiyetini savunmak olduğu ifade edilmektedir.

Ankara Vilâyet Matbaası'nın eski ve yetersiz tesislerinde haftada iki gün 28 x 42 cm. boyutlarında dört sayfa olarak yayımlanmaya başlayan *Hâkimiyet-i Millîye*, 47. sayısından itibaren (18 Temmuz 1920) haftada üç gün çıkarılmış, 100. sayısından sonra (22 Ocak 1921) yayımına iki hafta ara verilmiştir. İsyân eden Çerkez Ethem'in emrinde Ârif Oruç tarafından yayımlanan Eskişehir'deki *Seyyâre-i Yeni Dünya* gazetesinin daha modern matbaası bu arada Ankara'ya taşınmış, 6 Şubat 1921 tarihinden itibaren gazete bu tesislerde cumartesi dışında her gün çıkmaya başlamıştır. Ayrıca kadrosu da genişletilerek Hüseyin Ragıp başyazarlığa getirilmiştir. 23 Temmuz 1921'den itibaren her gün çıkmaya başlayan *Hâkimiyet-i Millîye*'ye Büyük Millet Mec-

Hâkimiyet-i Millîye gazetesinin ilk sayısı

lisi hükümetlerinin ilk bütçelerinden tahsisat ayrılması (1921 bütçesinden ayda 1509 lira) gazetesinin yarı resmî bir hüviyet taşıdığını göstermektedir.

Yeni Türkiye'nin yolunu çizen *Hâkimiyet-i Milliye*'nin başyazılarının birçoğunda imza yoktur. Bunların önemli bir kısmının Mustafa Kemal'e ait olduğu yazıların üslûbundan ve konuyla ilgili hâtıralardan anlaşılmaktadır. Yine altında tek yıldız bulunan makalelerin de Mustafa Kemal tarafından yazıldığı söylenmektedir.

Hâkimiyet-i Milliye zor şartlar altında kısıtlı imkânlarla yayımlanmaya başlamış ve bu şartlar içinde yayımını sürdürmüştür. Kâğıt, mürekkep ve para sağlanmasında güçlüklerle karşılaşılana gazetesinin her işiyle yakından ilgilenen Mustafa Kemal Eskişehir ve İstanbul'dan kâğıt, hatta Harbiye Nezâret'i'nden şapograf makinesi temini yanında çıktığının hemen ertesi gününden itibaren abone bulma çalışmalarına da bizzat girişmiştir. Böylece Anadolu'nun değişik yerlerinden gazeteye abone sağlanmıştır. Başlangıçta 1200-1500 civarında basıldığı tahmin edilen ve Müdâfaa-i Milliye merkez heyetlerine yeteri kadar gönderilen gazetesinin her sayısından 700 adedi İstanbul'da bulunan Çanakkale mevki müstahkem kumandanı Şevket Bey'e yollanıyordu. Bu şekilde gazete âyan ve mebuslar meclisi üyelerine de dağıtılmıştır. Ayrıca İstanbul'da gizlice satılan gazetesinin burada dağıtılması için tedbirler alınmıştır. Gazetesinin İstanbul'da dağıtılması, buradaki kamuoyunun Anadolu hareketinden sağlıklı biçimde haberdar olmasını sağlamıştır.

Fransız İnsan Hakları Beyannâmesi'ni ilâve olarak veren *Hâkimiyet-i Milliye*'de Kuvâ-yi Milliye, Millî Mücadele, İstanbul'un işgali, Büyük Millet Meclisi kararları, cephedeki gelişmeler ve Türkiye'nin geleceği gibi konularda haber ve yazılar yayımlanmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye'de imzalı yazılar 1921 yılından itibaren görülmeye başlamıştır. Gazetesinin yazı kadrosu İstanbul'dan Anadolu'ya geçen aydınların katılımıyla zenginleşmiş; Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ağa-oğlu Ahmed, Ziya Gevher (Etili), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Falih Rıfkı (Atay) başmakaleler yazmışlardır. 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdiriyyet-i Umûmiyyesi kurulunca, umum müdür bir süre aynı zamanda gazetesinin de başmuharriri olmuştur. İdaresi Recep

Peker, Mahmut Soydan ve Falih Rıfkı Atay'dan sonra doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası'na verilmiştir. Üç aylık geçiş sürecinden sonra 1 Aralık 1928'den itibaren tamamen Latin harfleriyle yayımlanmaya başlanan *Hâkimiyet-i Milliye*'nin adı 4794. sayıdan başlayarak (16 Teşrinievvel [Ekim] 1935) *Ulus* olarak değiştirilmiştir.

Gazetede 1920-1924 yıllarında yayımlanan çeşitli yazı ve şiirlerden seksen beşi Latin harflerine aktarılarak *Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal* adlı antolojiye alınmıştır (haz. Mehmet Kaplan v.dğr., I-II, Ankara 1981-1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul 1943, s. 226, 228, 236, 252, 277; a.mlf., "Hâkimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi", AA, I, 272-273; Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, ts., s. 121-134; Firûzan Hüsvrev Tökin, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul 1963, s. 17-18, 65-67; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi: 1919-1965* [Ankara 1968], II, 40-47; M. Zekeriyâ Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul 1968, s. 106-119; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 352-353; a.mlf., *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1992, s. 25-27; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara 1988, II, 503-504; Yücel Özkaya, *Millî Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara 1989, s. 59-70; Mehmet Önder, "Millî Mücadele'nin Gazetesi Hâkimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?", *TTK Bildiriler XI*, Ankara 1994, VI, 2443-2462; "Hâkimiyet-i Milliye", TA, XVIII, 329-330; İ. Parlâtır, "Ulus", a.e., XXXIII, 8.

YÜCEL ÖZKAYA

HAKİMİYYE

(الحکیمیة)

Hakim et-Tirmizî'ye

(ö. 320/932)

nisbet edilen bir tarikat

(bk. HAKİM et-TİRMİZİ).

HAKK

(bk. HAK).

HÂKKA SÜRESİ

(سورة الحاقة)

Kur'an-ı Kerim'in

altmış dokuzuncu sûresi.

Mekke döneminin ilk yıllarında nâzil olmuştur. Elli iki âyettir. Fâsıla*sı (ؤ ، ل ، ؤ ، ن ، م) harfleridir. "ل" harfi yalnız bir yerde (âyet 44) fâsıla olup bunun müstakil âyet sayılmadığına dair rivayete göre

sûre elli bir âyettir ve fâsılları arasında lâm harfi yoktur. Âlûsî bu ikinci görüşe katıldığını belirtmektedir (*Rûhu'l-me'âni*, XXIX, 48).

Sûre ismini başındaki "el-hâkka" kelimesinden alır. "Hak, hukuk, hesap, her şeyin ortaya çıkacağı, gerçekleşeceği gün" anlamlarına gelen bu kelime, daha ziyade önceden haber verilen bir sıkıntı veya musibetin başa gelmesiyle ilgili olarak kullanılır. Kıyamet gününde haşır, mîzan, hesap, cezalandırma, mükâfatlandırma gibi Allah'ın önceden haber verdiği durumlar tahakkuk edip bütün ameller yerli yerinde karşılığını bulacağından kıyamet gününe bu isim verilmiştir. Ayrıca "yaptığının karşılığını bulmayan geçmiş kavimlerin yokuşunu anlatmak için de kullanılır. Nitekim "hâkka"nın ne demek olduğunu bildiren âyetin ardından Semûd ve Âd kavimlerinin helâkine dair haberlerin yer alması kelimenin yalnızca kıyamet mânasına gelmediğine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belâgatını en yüksek seviyede ifade eden Hâkka sûresinin, Hz. Peygamber'e yönelik şair ve sihirbaz gibi iftiraları reddeden âyetlerinden Mekke döneminin ilk yıllarında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu iftiralara, peygamberliğin ilk yıllarında müşriklerce sürdürülen inkârcı tutumdan kaynaklanıyordu. Kalem sûresinde onun bir mecnûn (cin çarpmış) (âyet 2), bu sûrede de şair ve sihirbaz (âyet 41, 42) olmadığı belirtilmektedir. Bu iki sûrenin mushaflarda ardarda yer almış olması da Hâkka sûresinin Kalem sûresinden sonra nâzil olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği bir rivayete göre Hz. Ömer şöyle demiştir. "Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'le tartışmak üzere evden çıkmıştım. Mescid-i Harâm'a vardığımda baktım ki Resûl-i Ekrem benden önce gelmiş. Arkasında durdum, Hâkka sûresini okumaya başladı. Kur'an'ın üslûbuna hayran kalmıştım. Kendi kendime Kureyş'in dediği gibi bu şairdir diye düşündüm. Tam o sırada, 'O bir şair sözü değildir' (âyet 41) âyetini okudu. Bu defa içimden öyleyse sihirbazdır dedim; hemen, 'O bir sihirbaz sözü değildir' (âyet 42) âyetini, ardından da sûreyi sonuna kadar okudu. İşte o günden sonra İslâm'ın sevgisi kalbimde yer etmeye başladı" (*Müşned*, I, 17-18). İbn Kesîr'in, bu olaya dayanarak Hz. Ömer'in müslüman olmasını sûrenin nüzûl sebepleri arasında göster-